

Smultronställemetoden – åtgärdsplan för Målsjön

2025-12-10

Länsstyrelsen Kalmar län och Skogsstyrelsen har hela ansvaret för innehållet (text och bilder) i denna åtgärdsplan. Innehållet ska inte tolkas som Europeiska unionens eller EU-kommissionens officiella ståndpunkt.

Författare

Martin Hederskog, Länsstyrelsen Kalmar län

Omslag

Vy över Målsjön. Foto: Jan Brenander

Med bidrag från Europeiska
unionens LIFE-program

Innehåll

Förord	4
Sammanfattning	5
Bakgrund	6
Smultronställemetoden vid Målsjön	7
Genomförda aktiviteter	8
Vattendag vid Målsjön	8
Öppet hus vid Målsjön	8
Smultronställen och möjliga åtgärdsinsatser	8
Samverkan för utökad och förbättrad skötsel	13
Diskussion	14
Bilaga – så används Smultronställemetoden	15

Förord

Smultronställemetoden är en enkel samverkansmodell som utgår från det lokala perspektivet. Syftet är att bidra till en hållbar utveckling genom att nyttja markägares och invånarnas lokalkännedom inom ett avgränsat område. Med en karta som utgångspunkt sammanställs vackra, värdefulla, intressanta eller pedagogiska platser i trakten, exempelvis inom ett avrinningsområde. Man kan även inkludera problem eller utmaningar i området.

Genom samarbete i enlighet med Smultronställemetoden har Länsstyrelsen Kalmar, Skogsstyrelsen Kalmar distrikt, Viråns och Oskarshamnsbygdens vattenråd samt Oskarshamnsbygdens fågelklubb genomfört aktiviteter vid Målsjön i Viråns avrinningsområde. Syftet har varit att inleda en dialog och skapa engagemang och delaktighet för frågor kring naturvårdsåtgärder. Detta med målsättning att i samverkan säkerställa en hållbar utveckling och bevarande av befintliga natur- och kulturvärden.

Ett stort tack till Viråns och Oskarshamnsbygdens vattenråd och Oskarshamnsbygdens fågelklubb som gjort det möjligt att genomföra denna aktivitet.

Kalmar, december 2025

Martin Hederskog
Länsstyrelsen Kalmar län, projektdeltagare i Grip on Life IP

Sammanfattning

Inom aktivitet C14a ”Landscape scale cooperation and management in practice” som utgör en del av projektet Grip on Life IP har arbetet med Smultronställemetoden resulterat i denna åtgärdsplan. Det är viktigt att i dialog med markägare och andra intressenter inhämta lokal kunskap om det aktuella området i ett inledande skede av ett projekt. Engagemang och delaktighet är ofta nyckeln till att genomföra lyckade åtgärder.

Smultronställemetoden som koncept är ett ramverk för lokal samverkan som bland annat ger möjlighet att

- på ett enkelt sätt inleda en dialog och skapa engagemang och delaktighet
- efterfråga och dokumentera lokal kunskap
- skapa och stärka förtroende mellan myndigheter, privatpersoner och andra aktörer.

Arbetet med Smultronställemetoden vid Målsjön och inom Målsjöns delavrinningsområde har resulterat i en lista med 17 smultronställena och tre åtgärdsområden. Resultatet kan användas av Viråns och Oskarshamnsbygdens vattenråd tillsammans med Oskarshamns fågelklubb som ett underlag för genomförande av åtgärder eller för att lyfta fram information om vackra, värdefulla, intressanta och pedagogiska platser som smultronställena i närområdet. Den insamlade kunskapen utgör grunden i arbetet som beskrivs i denna rapport.

Smultronställemetoden har varit en bas för ett nu pågående arbete med vattenvårdande åtgärder i syfte att bevara befintliga värden i och i anslutning till Målsjön. Berörda parter har diskuterat för- och nackdelar med olika potentiella åtgärder och har enats om att gå vidare med gemensamma skötselåtgärder. Även en hydrologisk restaurering av Målsjön har diskuterats men pausats i dagsläget då det finns en oro för att sjön då kan förlora viktiga egenskaper som fågelsjö.

Arbetet med Smultronställemetoden vid Målsjön har bidragit till värdefulla erfarenheter som använts för att vidareutveckla metoden och resulterat i handboken ”Smultronställemetoden – en samverkansmodell” framtagen i Grip on Lifes aktivitet C5.1 ”Sharing different collaboration methods”.

Bakgrund

Smultronställemetoden är en enkel samverkansmodell som utgår från det lokala perspektivet. Syftet är att bidra till en hållbar utveckling genom att nyttja markägarnas och invånarnas lokalkännedom inom ett avgränsat område. Arbetet med Smultronställemetoden startade i samband med regeringsuppdraget ”Regionala landskapsstrategier” som efterfrågade arbete utifrån ett underifrånperspektiv, det vill säga att tankar och idéer ska vara väl förankrade hos de personer som berörs av ett projekt.

Första gången Smultronställemetoden användes var i arbetet med det småskaliga odlingslandskapet i Emmaboda och Torsås kommuner under 2006–2007. Sedan starten för det första projektet har metoden använts i lite olika former i flera olika projekt. Några exempel på när metoden använts är:

- Levande sjöar och vattendrag. En metodutveckling av samverkan mellan natur-, fiske- och kulturmiljö på Länsstyrelsen i Kalmar inom miljömålet Levande sjöar och vattendrag. Tillsammans mötte länsstyrelsens olika enheter boende kring Lillån för att lyfta upplevda värden och problem.
- Alsterån i balans. Alsteråns vattenråd har genom vattenrådsdialogmetoden (en variant av smultronställemetoden) skapat engagemang och dialog om värden och problem mellan vattenrådet, boende och markägare inom Alsteråns avrinningsområde och tagit vara på lokal kunskap.

Syftet med metoden är att skapa engagemang, dialog och utbyte av kunskap mellan intressenter; framför allt de som bor och verkar i ett visst område. Markägarnas och invånarnas perspektiv och lokalkännedom står i fokus.

Under dialogen ska man försöka identifiera olika värden i området som natur, kultur, rekreation, ekonomi med mera, eller förslag på åtgärder. Det kan också handla om att identifiera utmaningar på en specifik plats inför en förändring, till exempel en våtmarksåtgärd, planering av nya grönytor, tätortsnära avverkning eller liknande.

Målet är att:

- Bidra till bättre underbyggda beslut tack vare dialog och lokal kunskap.
- Förbättra hänsyn till befintliga värden.
- Prioritera bevarande- och hänsynsåtgärder som leder till en mer hållbar utveckling på en övergripande landskapsnivå.

Smultronställemetoden vid Målsjön

Målsjön ligger i Viråns vattensystem strax nordöst om Kristdala i Oskarshamns kommun och är sedan länge känd för sitt fågelliv. Sjön och närområdet kring den har många värdefulla natur- och kulturmiljöer och även fina möjligheter för rekreation och friluftsliv. Sjön har sänkts från ursprunglig nivå och ingår i ett markavvattningsföretag, ”Hägerns med flera sjöars sänkingsföretag från 1930”, som omfattar ett flertal sänkta sjöar. Detta gjordes i syfte att tillgängliggöra större arealer mark som kunde användas som jordbruksmark. Sänkningen av sjön har gett den sin typiska karaktär, ett grunt vattendjup med utbredda vassar som skapar stora värden för bland annat fågellivet. Det grunda vattendjupet, med framför allt mycket låga vattennivåer under sommartid, medför att sjön succesivt växer igen. Igenväxningen leder till att värdena för fågellivet minskar över tid.

Sjön var nära att helt växa igen under mitten av 1980-talet på grund av minskat betetryck. År 1989 påbörjade Oskarshamnsbygdens fågelklubb och markägarna arbetet med att återskapa de igenvuxna strandängarna. Arbetet gav resultat och tillsammans lyckades man bevara sjöns naturvärden.

Arbetet med att hålla tillbaka igenväxningen är arbetsintensivt och kräver återkommande vasslätter för att hålla sjöns klarvattenytor fortsatt öppna. Klarvattenytor är viktiga för att bevara naturvärdena kopplade till området. Det tidskrävande arbetet har väckt tankar på möjliga alternativ till befintlig skötsel.

För att minska arbetsinsatsen och bevara befintliga förutsättningar eller till och med förbättra förutsättningarna för fågellivet och samtidigt hålla mer vatten i landskapet har fågelklubben tillsammans med vattenrådet tagit fram en utredning för hur en hydrologisk restaurering av sjön kan ske.

Ett behov av enklare skötsel har varit en utgångspunkt i genomförandet av Smultronställemetoden. Syftet är att med lokal kunskap säkerställa en hållbar utveckling och bevara områdets natur- och kulturvärden.

Genomförda aktiviteter

Vattendag vid Målsjön

Den 21 maj 2022 genomfördes en aktivitet med fokus på Smultronställesmetoden vid Målsjön. Detta efter att ha flyttats fram under två år på grund av Covid-19 pandemin. Inbjudan skickades till alla fastighetsägare i Målsjöns tillrinningsområde samt delades i sociala medier av vattenrådet, fågelklubben, Länsstyrelsen och Skogsstyrelsen. Trots goda förberedelser och mycket gott fika från det lokala caféet blev deltagarantalet betydligt lägre än vad vi hoppats på. Det regniga vädret var troligen en bidragande orsak.

De som kom var dock desto mer engagerade och vi fick förslag på flera smultronställen och åtgärdsområden under aktiviteten. För att få in fler inspel fanns kartor och klisterlappar tillgängliga vid Målsjön under sommaren 2022. Detta för att ge förbipasserande och besökare i området möjlighet att markera sina smultronställen.

Öppet hus vid Målsjön

Den 17 maj 2023 samordnades ytterligare en aktivitet, ”Öppet hus vid Målsjön”, för att samla in fler smultronställen i området kring Målsjön i samband med Fågelskådningens dag. Oskarshamnsbygdens fågelklubb, Viråns och Oskarshamnsbygdens vattenråd och projektdeltagare från Grip on Life var på plats tillsammans med Emåförbundet för att prata om vattnets betydelse för växter, djur, och människor samt hur vi kan ta hand om vattnet som den livsviktiga resurs det är. Ett 50-tal besökare passerade vår station och intresset för livet i vattnet var stort, nästa alla förvånas över hur mycket liv det finns i de minsta vattendrag.

Att skapa engagemang kring smultronställen var däremot svårare och det få av besökarna som markerade smultronställen på kartan.

Sammanfattningsvis var det en trevlig dag med många besökare som fick lära sig mer om livet i vattendragen och hur människor i sin vardag kan jobba för mer och friskare vatten.

Smultronställen och möjliga åtgärdsinsatser

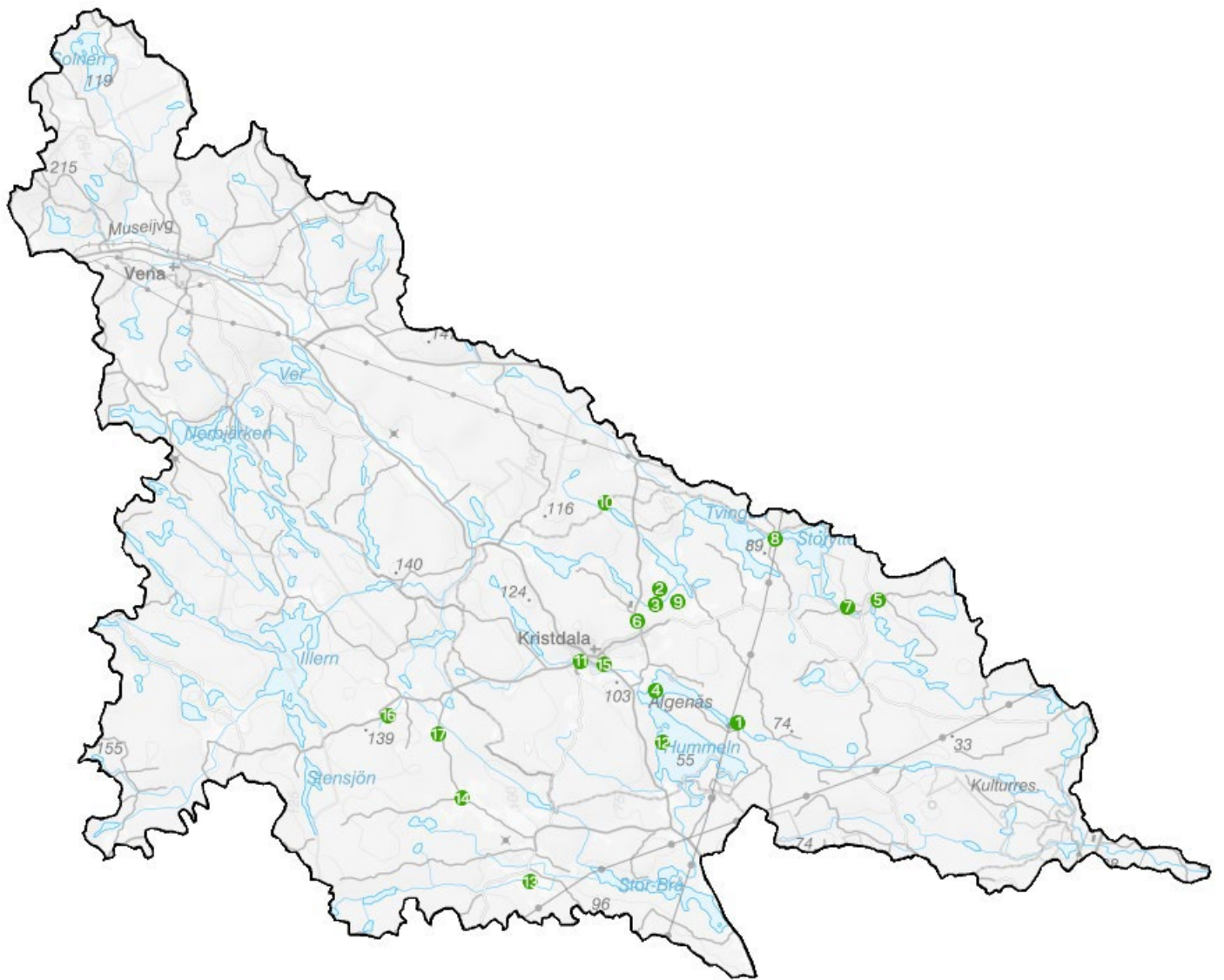
Sammanlagt fick vi tips om 17 olika smultronställen och tre åtgärdsområden under de tre aktiviteterna:

- Vattendag vid Målsjön
- Förbipasserande under sommaren 2022
- Öppet hus vid Målsjön

De föreslagna smultronställena är främst kopplade till upplevelsevärden i form av olika natur- och kulturmiljöer i området (figur 2). De tre åtgärdsområdena är alla direkt kopplade till mänsklig påverkan på naturmiljöer av olika slag (figur 3).

Tabell 1. Värdefulla platser och värden ("smultronställen") i Viråns avrinningsområde som har uppmärksammats inom aktivitet C14a "Landscape scale cooperation and management in practice" i projektet Grip on Life.

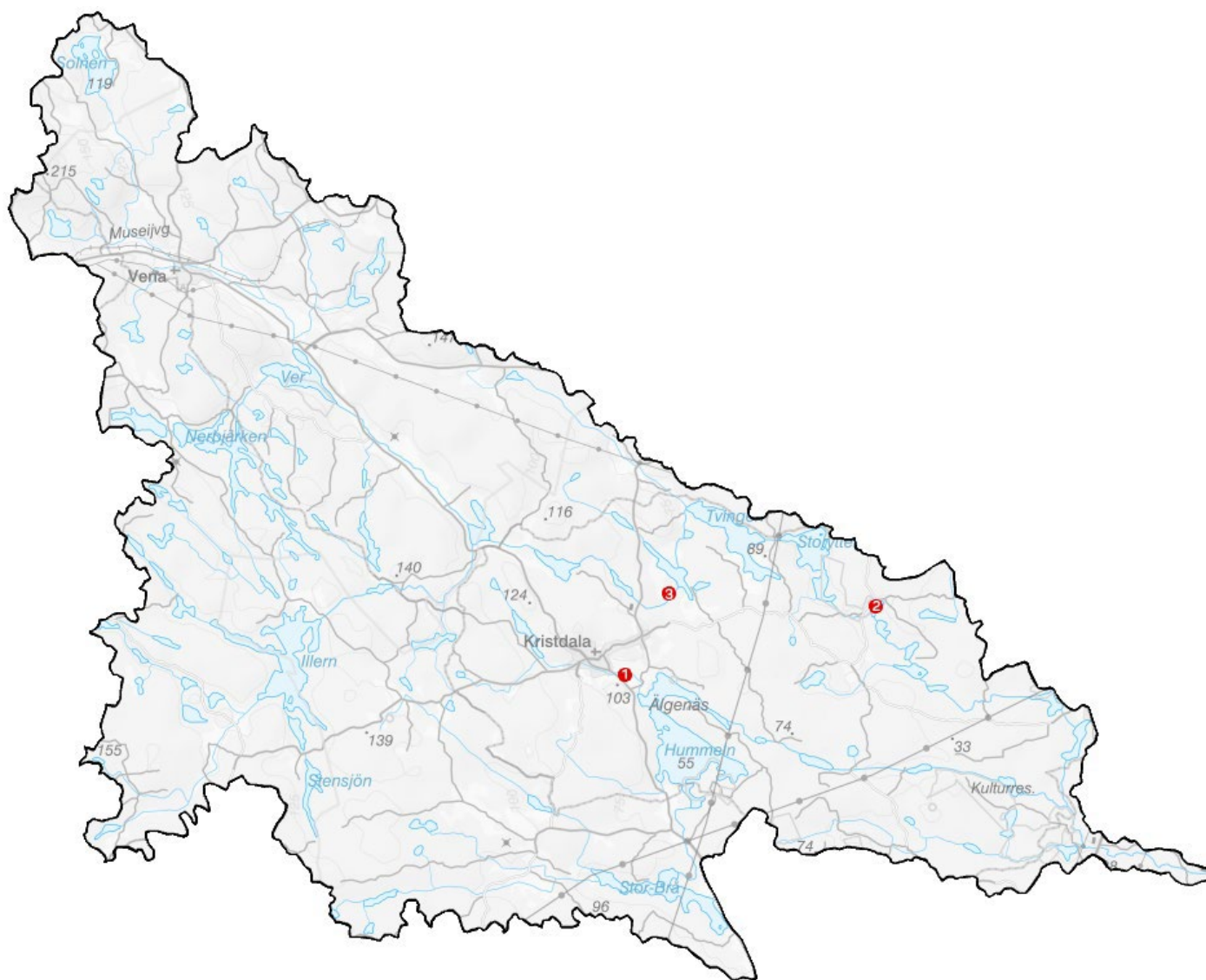
Smultronställe, nummer på karta	Värde	Beskrivning
1	Avkoppling	Trevlig plats för en fika vid Humlefors kvarn. Spana efter fisk i vandringsvägen.
2	Fågeltorn	Fågelsjö
3	Gammalt vattenkraftverk	Viråns inlopp till Porjus. Gammalt vattenkraftverk fram till 1929. Forsärla, strömstare med mera.
4	Meteoritsjön Hummeln	En magisk sjö bildad genom ett meteoritnedslag för 470 miljoner år sedan. Upplev tystnaden genom att boka en paddelupplevelse på kristdalakanot.se
5	Natur och kultur	Sulegång by med omgivning. Vacker natur och kulturmiljö vid Hemsjön. Många kulturlämningar från forntid till 1900-tal. Höga naturvärden både i vattensystem, skog, äng och hage.
6	Hungerrösen	Upplagda i slutet av 1860-talet vid Hägerums gård. Gjort i syfte att förstärka infarten till Hägern och samtidigt ge arbete till torparna i trakten.
7	Blomsfors naturreservat	Vacker vandringsled genom skog och vackra före detta jordbruksmarker, ängar med mera. Bitvis längs med Virån.
8	Karlsfors kvarn	Vacker gammal kvarnmiljö vid Virån.
9	Bronsåldersrösen	Ett antal rösen vid Hägerumsnäs.
10	Utsikt	Vacker utsikt från den gamla byn Sjöändemåla.
11	Prästgårdsparken	Park skapad av prästen Carl Meurling i mitten av 1800-talet. Ett antal stenar med inskrifter.
12	Badplats	Råsviksbadplats vid sjön Hummeln. Storlom, fisktärna, drillsnäppa.
13	Bjälebo våtmark	Uppdämd fågelsjö.
14	Fallebo by	Vackra omgivning.
15	Kristdala Hembygdsgård	Byggnader och bronsåldersrösen.
16	Krokshults naturreservat	Odlingslandskap
17	Träthults by	Odlingslandskap, gårdsmuseum.

Figur 1. Insamlade smultronställen under aktivitetens gång.

Tabell 1. Åtgärdsförslag som har uppmärksammats i Viråns avrinningsområde inom aktivitet C14a "Landscape scale cooperation and management in practice" som utgör en del av projektet Grip on Life. Åtgärdsförslag (plats/område) innebär eller kan innebära problem för vatten, natur- och kulturvärden i avrinningsområdet.

Åtgärdsområden, nummer på karta	Plats/område	Beskrivning	Åtgärd	Ansvar
1	Malghultegöl	Föroreningar. Gamla utsläpp som inte har sanerats. Vatten rinner från Malghultsgöl vidare ut i sjön Hummeln som är vattentäkt åt Oskarshams kommun.		Oskarshams kommun
2	Hemsjön	Övergödning leder till igenväxning av Hemsjön som ligger i Viråns vattensystem.		
3	Målsjön	Sänkt näringsrik sjö i Viråns vattensystem med rik fågelfauna.	Återställa sjöns ursprungliga vattennivå.	Oskarshamsbygdens fågelklubb, Viråns och Oskarshamsbygdens vattenråd

Figur 2. Åtgärdsförslag som samlats in under aktivitetens gång.

Samverkan för utökad och förbättrad skötsel

Efter att ha tagit del av insamlad information från de olika smultronställeaktiviteterna valde fågelklubben och vattenrådet att titta närmare på åtgärdsområde nummer 3, Målsjön, sänkt näringsrik sjö i Viråns vattensystem med rik fågelfauna. Den resulterande rapporten ”Potential för vattenvårdande åtgärder i Målsjön” (P. Saarinen-Claesson, Naturcentrum AB, 2022) beskriver i huvudsak de biologiska och hydrologiska effekterna Målsjön vid en förhöjd utloppsnivå med 0,8 meter. Rapporten utgjorde grunden i dialogen mellan berörda markägare och intressenter vid Målsjön.

Under dialogen uppkom två farhågor kopplade till åtgärdsförslaget:

- Att en restaurering riskerar att leda till en minskad vattenståndsamplitud.
- Att en restaurering försvårar möjligheterna att hålla betesdjur i området i framtiden.

Vattenståndsvariationer och skötsel i form av bete bidrar idag i hög grad till Målsjöns höga naturvärden kopplade till sjön, dess betade strandmader med ett rikt fågelliv och värdefull flora.

En fågelsjö gynnas av både naturliga variationer i vattennivån och återkommande bete eftersom dessa processer tillsammans skapar en dynamisk och artrik våtmarksmiljö. Växlingar i vattenstånd formar en mångsidig zon mellan land och vatten, där perioder av torrläggning och högvatten ger omväxlande livsmiljöer för växter och djur som insekter, fisk och groddjur. Detta motverkar igenväxning och skapar goda förutsättningar för födosök, häckning och rastande fåglar. Bete bidrar samtidigt till att hålla strandmiljöerna öppna, skapa en varierad och lågväxt struktur samt öka tillgången på föda genom att gynna insektsproduktion och bryta upp tät vegetation. Tillsammans upprätthåller dessa processer den ekologiska funktionalitet som gör strandmiljöer och våtmarker till några av våra mest produktiva och biologiskt värdefulla miljöer.

Orosmomenten gjorde att arbetet för en restaurering av hydrologin avstannade. I stället riktades fokus mot att öka skötselinsatserna genom och upprätta en skötselplan för en långsiktig skötsel i området. Som ett första steg i arbetet mot en mer strukturerad skötsel av området har en ansökan om medel från den Lokala naturvårdssatsningen (LONA) gjorts. Syftet med LONA-ansökan är att bibehålla Målsjöns nuvarande funktion för att gynna den mångfald av framför allt fågelliv som finns i området. Att röja undan igenväxningsvegetation kommer även ha en positiv inverkan på grod- och kräldjur samt våtmarksvegetationen. Åtgärden förväntas även öka arealen öppet vatten i sjön samt bevara värdet av rekreation och friluftsliv i området.

Planerade steg:

- Upprättande av skötselplan för en långsiktig skötsel i området
- Vasslåtter
- Buskröjning
- Möjliggöra ett ökat betestryck.

Diskussion

En övergripande analys av arbetet med Smultronställemetoden vid Målsjön är att det har varit svårt att skapa ett engagemang för något man uppfattar inte berör en direkt eller personligen. Det krävs i dessa fall en aktiv insats från deltagande parter för att förklara bakgrunden och syftet med en smultronställeanalys och därigenom väcka intresse, viljan och modet att dela med sig. I situationer där man som enskild uppfattar sig som mer direkt berörd av ett pågående problem eller en konflikt kan drivkraften öka att också bidra till förändring genom ett mer aktivt engagemang. Det är först i dessa fall som metodens fulla potential kan nås.

Det begränsade antalet inkomna smultronställen och åtgärdsområden kan delvis förklaras med att samverkan i sin helhet genomfördes under Covid-19-pandemin, vilket var en försvårande omständighet. En av smultronställemetodens hörnstenar är tillit och förtroende mellan deltagarna. Förtroende och tillit kan vara svårt att bygga även i normala fall vid återkommande personliga möten. Restriktionerna gällande möten inomhus under pandemin har därför upplevts vara en begränsande faktor.

Trots utmaningar har arbetet resulterat i en lista med 17 smultronställen och tre åtgärdsområden vid och med anknytning till Målsjön. Vidare har även ett initiativ tagits för att bevara Målsjöns naturvärden framåt. Förhoppningen är att öka skötselintensiteten i området genom röjningar och bete med hjälp av medel från LONA. Initiativet är annorlunda jämfört med fågelklubbens ambition (hydrologisk restaurering) när arbetet med Smultronställemetoden påbörjades. Trots detta finns goda förutsättningar att vegetationsinsatser och ett ökat betetryck tillsammans med en väl utarbetad och långsiktig skötselplan för området kan bevara och utveckla de biologiska värdena knutna till Målsjön.

En sänkt sjö förlorar flera centrala ekologiska funktioner – framför allt den naturliga hydrologiska variation som styr strandzonens dynamik, vegetationsmosaik och födotillgång. Detta är alltså något som kan härledas till den historiska påverkan i Målsjön. Även om bete är värdefullt kan det inte ersätta dessa grundläggande processer. Därför är en återställd hydrologi ekologiskt mycket viktig, även om det innebär att betesytan tillfälligt minskar.

I ett vattensystem som redan påverkas av klimatförändringar, med längre torrperioder och större variation i nederbörd, blir en fungerande naturlig hydrologi dessutom avgörande för att bevara ekosystemens långsiktiga motståndskraft (resiliens). Utan fortsatta åtgärder för en förbättrad naturliknande hydrologi kommer Målsjön och Virån vara mer sårbara för översvämningar eller uttorkning. Långvarigt låga vattennivåer kan dessutom leda till ökad nedbrytning av organiska sediment, med näringsläckage och försämrad vattenkvalitet som följd.

Sammantaget gör detta att det finns anledning att fortsätta dialogen kring möjligheterna för en restaurering av hydrologin i framtiden.

Bilaga – så används Smultronställemetoden

Avgränsa ett geografiskt område

Avgränsa ett geografiskt område och samlas runt kartan. För att komma deltagarna och deras hembygd så nära som möjligt är områdets storlek av betydelse. Mindre områden ökar lokalkännedomen och det blir lättare att få en mer detaljerad bild av området.

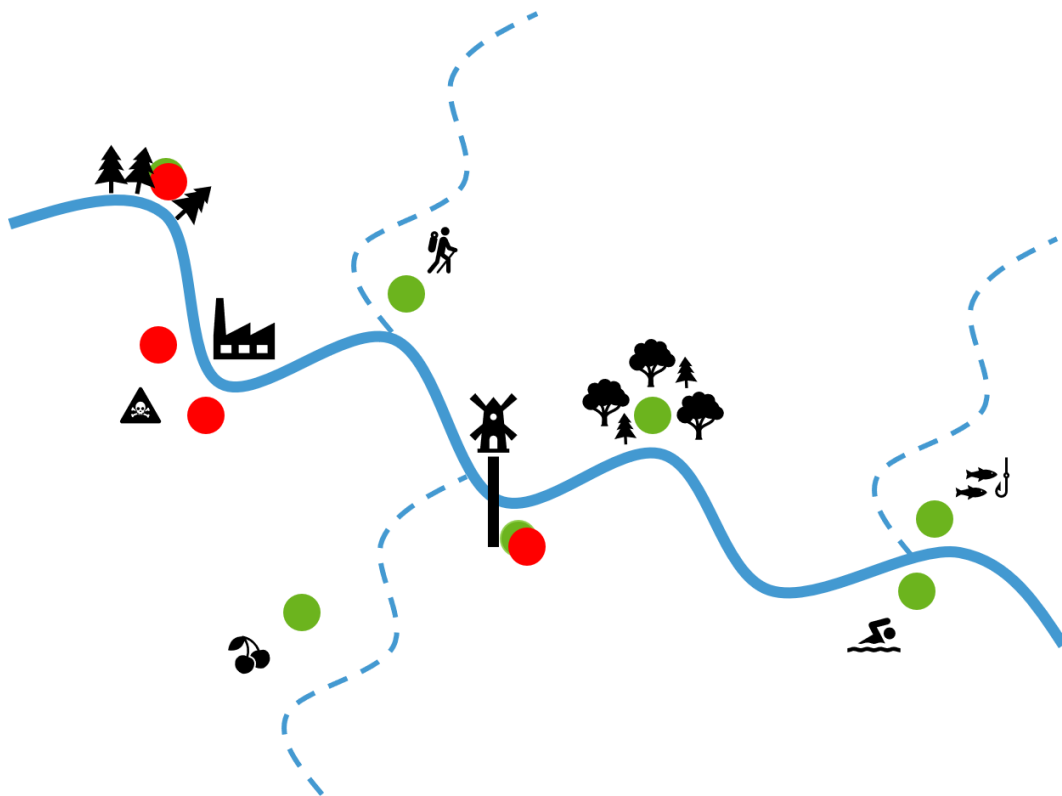
Sätt spelreglerna

Var tydliga med vad det är ni vill uppnå med samverkansprocessen. Om det saknas en tydlig idé eller klara direktiv kring syftet med samverkan (eller vilken påverkan som aktörerna faktiskt kan ha på resultatet) riskerar det att skapa onödiga förväntningar och en sämre dialog. Bestäm tillsammans vad som är målet med processen. Gör det tidigt, oavsett vilket syfte ni har med er samverkan. Redogör noga för arbetsgången och vilka befogenheter och möjligheter att påverka som finns inom ramarna för arbetet.

Identifiera smultronställen och åtgärdsområden

Vad de uppfattar som värdefullt ur olika perspektiv, till exempel biodiversitet, friluftsliv, hälsa och ekonomi.

Vad de uppfattar för problem eller utmaningar i området, till exempel dålig vattenkvalitet, ingen fisk i vattnet med mera.

Figur 3. Principskiss över hur Smultronställemetoden kan användas inom ett avrinningsområde.

Markera värden och/eller problem på kartan

Samlas runt en karta över det aktuella området, ju mer detaljerad karta desto bättre. Låt deltagarna markera alla platser som är intressanta. I det här läget är det bra att notera allt som tas upp – gör ingen filtrering än. Skriv (på ett separat papper) en kort förklaring till vad platserna innehåller och gör hänvisningar till kartan. Beskriv de åtgärder som skulle kunna göras för att förbättra situationen, både för smultronstället och för eventuella utmaningar. Detta blir ett underlag för kommande arbete.

Återkoppling

Du som initiativtagare sammanställer alla insamlade uppgifter för att skapa en överblick av vilka smultronställen och utmaningar som finns i området. När sammanställningen är klar kan det vara bra att kalla till ett återkopplingsmöte. På mötet kan du presentera framtaget material och uppmuntra till vidare diskussion. På så sätt kan ni exempelvis nå fram till en åtgärdsplan för det aktuella området, baserat på det insamlade materialet. Komplettera gärna den insamlade informationen med annan tillgänglig information som kan bredda bilden. Skicka gärna ut sammanställningen till deltagarna.

Fortsättning och implementering

Underlaget kan användas på olika sätt beroende på syftet. Om intresset är stort kan det vara läge att bilda arbetsgrupper för att arbeta vidare med materialet. Låt materialet utgöra en grund för kommande planering eller arbete i området.

Kom ihåg

Samverka inte för samverkandets skull. Det finns ingen anledning att samverka genom Smultronställemetoden om det inte finns möjlighet för mötesdeltagarna att påverka utfallet, eller om alla redan är eniga om hur förändringen ska gå till.

Havs
och Vatten
myndigheten

Med bidrag från Europeiska unionens LIFE-program